

A poszt-kommunista termékenységi átmenet

A termékenységi szándékok kutatásának tanulságai

Spéder Zsolt

„Helyzetkép – 50 éves a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet”

Budapest, 2014. január 20.

KSH NÉPESÉGTUDOMÁNYI
KUTATÓINTÉZET

Az előadás vázlata

- Kutatási kérdések
- Kutatási előzmények
 - A poszt-kommunista termékenységi átment elméleti megközelítései
 - A termékenységi szándékok kutatási tradíciója
- Adatok és módszerek
- Eredmények
 - Alapstatisztikák: megoszlások
 - A többváltozós elemzés eredményei
 - A klasszikus demográfiai és társadalmi tényezők szerepe (Összetételi hatások)
 - Makrotársadalmi különbségek (Országcsoporthatások)
- Tanulságok a poszt-kommunista termékenységi átmenet értelmezéséhez

Spéder & Kapitány (2014): Failure to Realize Fertility Intentions. *Pop. Res. and Policy Review*

A teljes termékenységi arányszám (TTA) alakulása

Kérdések

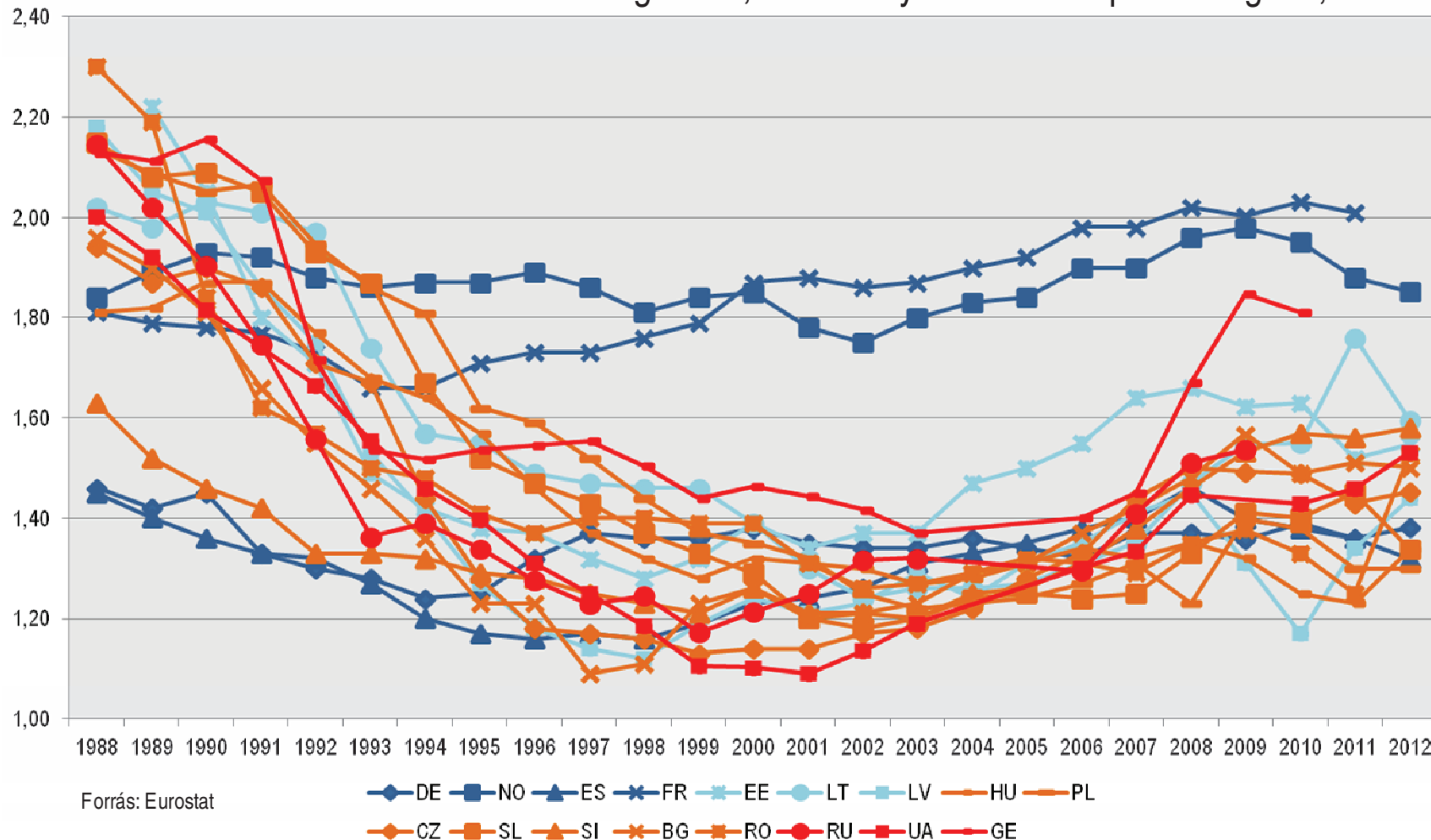
Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

Az EU-hoz csatlakozott volt szocialista országokban, és néhány további európai országban, 1988–2012

KSH NÉPESSÉGTUDOMÁNYI
KUTATÓINTÉZET

Termékenységi „rés” („fertility gap”) Európában, 2011.

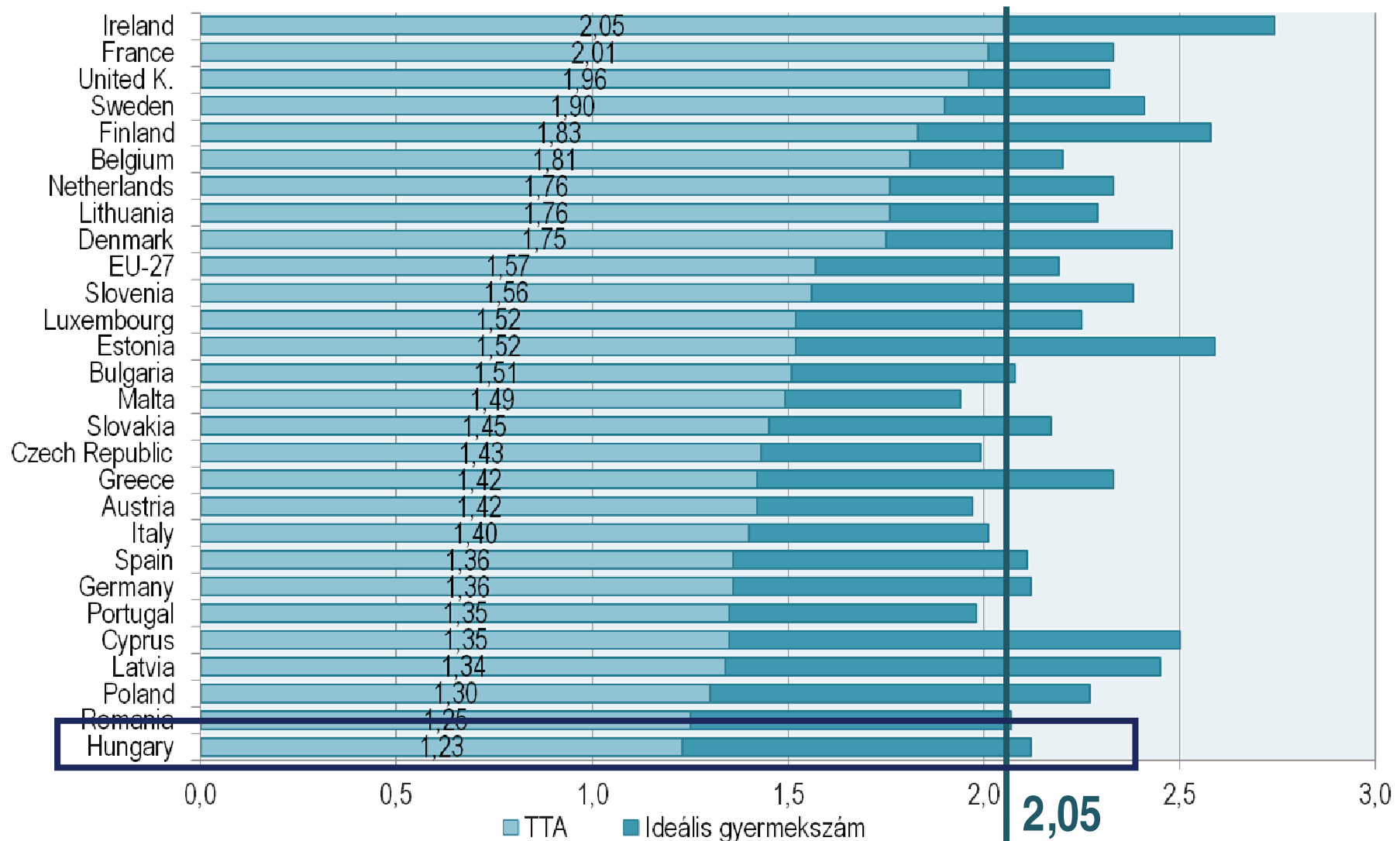
Kérdések

Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

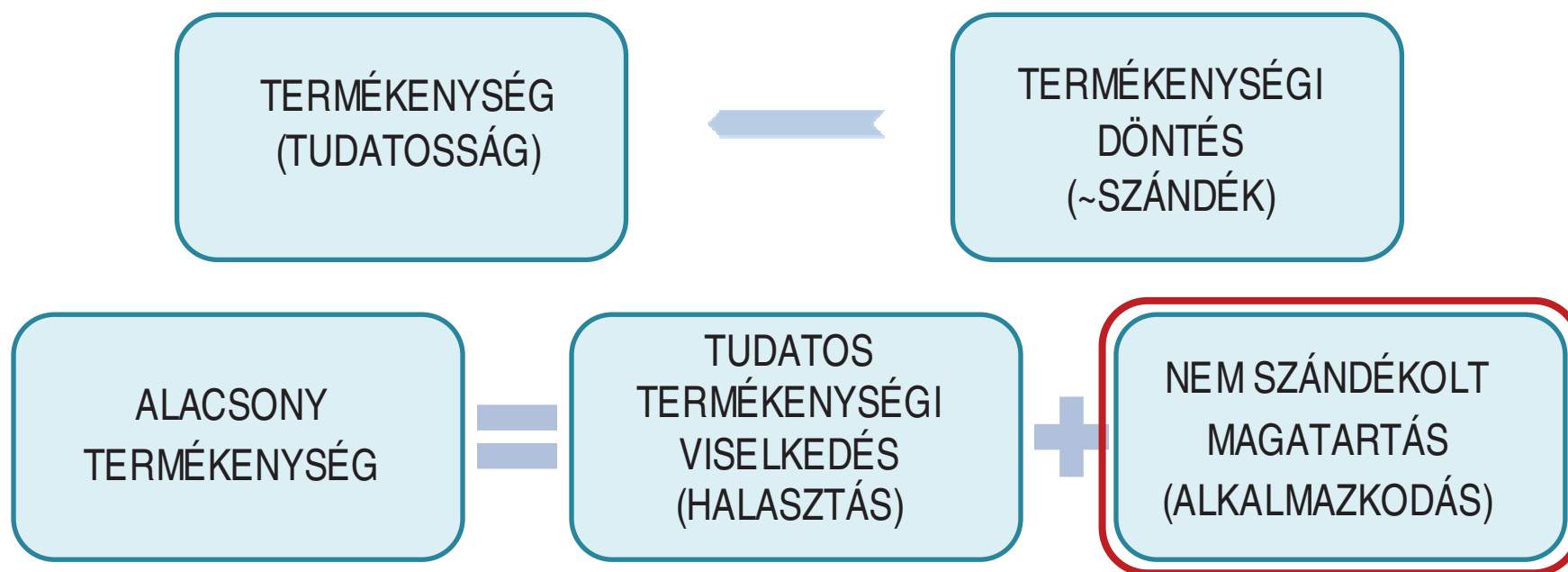

A termékenységi átmenet értelmezésének főbb irányzatai

Hogyan kapcsolódik a két kutatási tradíció?

- A poszt-kommunista termékenységi átmenet elmélete
- A termékenységi szándékok kutatása (= termékenységi döntések megértésének lényeges kutatási irányzata)

A termékenységi átmenet értelmezésének főbb irányzatai

Kérdések

Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

- **Strukturális/gazdasági magyarázatok:**
 - A gazdasági krízis (Macura et al. 2000, Cornia és Paniccia 1996, Kotowska et al. 2008, Billingsley 2010)
 - Intézményi átalakulás, a „szocialista üvegház” összeomlása (Sobotka 2003, Frejka 2008)
- **Értékváltozások, kulturális magyarázatok:**
 - A második demográfiai átmenet elmélete (van de Kaa 1987, Lesthaeghe 1995)
 - „Fejlődési idealizmus” (Thornton és Philipov 2009)
- **Kultúra és struktúra:**
 - Anómia (Philipov 2003, Philipov et al. 2006, Perelli és Harris 2008)
- **További meghatározó magyarázatok**
 - Oktatási expanzió (Kantorova 2004)
 - Halasztási átmenet (Kohler, Billari, Ortega 2002)
 - A modern fogamzásgátlási módszerek diffúziója (Sobotka 2011)

(= a tudatos döntés, az elhalasztás elméletei)

A „tervezett cselekvés elmélete (TPB)” sematikus ábrája

Kérdések

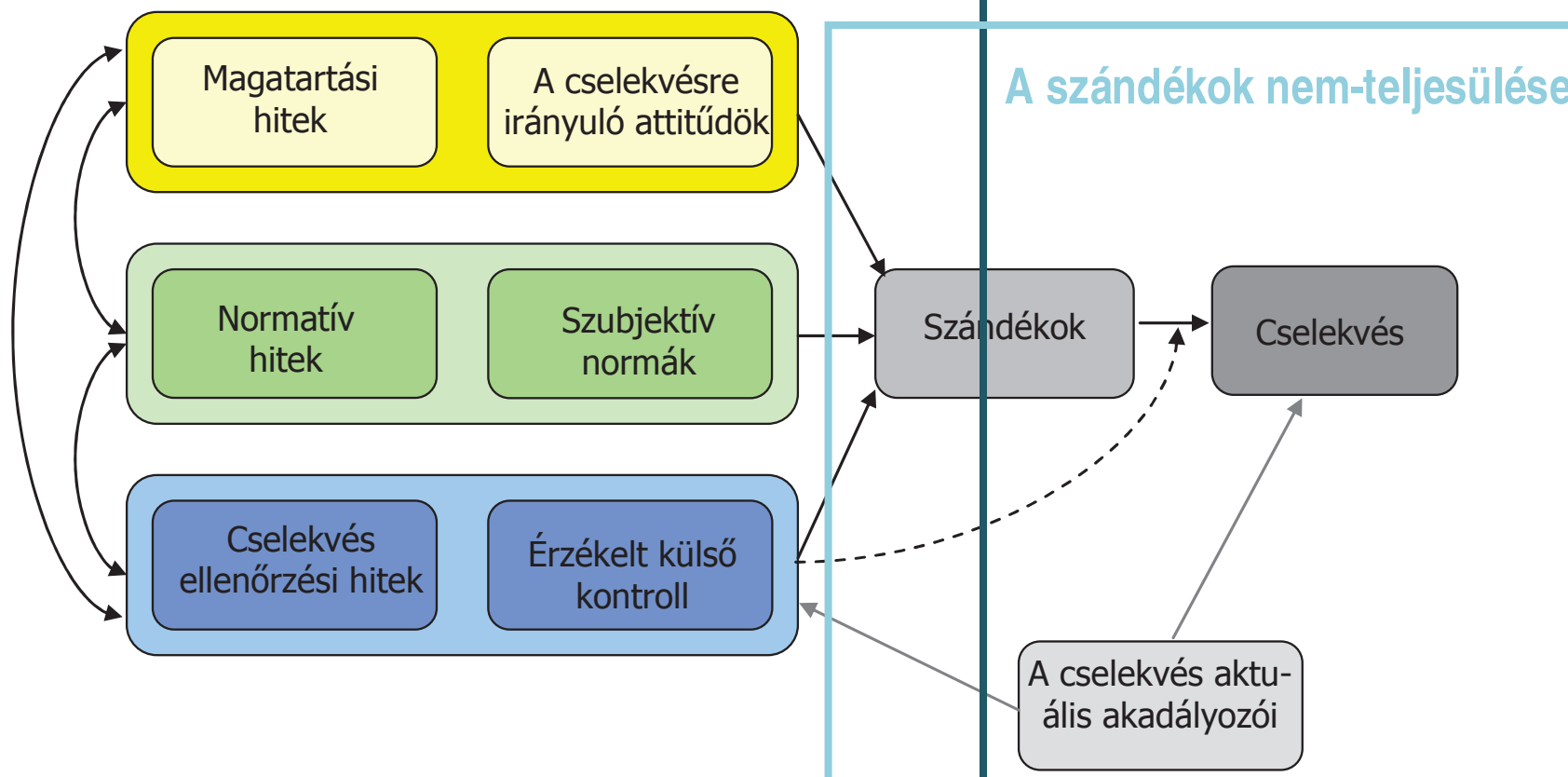
Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

A szándékok megértése: tartalmaz minden normatív és kalkulatív elemet!

A szándékok (és cselekvések) típusai, mérése

Kérdések

Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

- Tervezett (várt) gyerekszám
 - Quesnel- Vallée és Morgan 2003, Monier 1989, Liefbroer, 2008
- Tervez (további) gyermeket tervez
 - Westoff és Ryder 1977, Schoen et al. 1999, Berrington 2004
- Három éven belül tervez (további) gyermeket
/=*Mikorra tervezi következő gyermekét?*
(cselekvés: születik-e gyermek három éven belül)
 - Westoff és Ryder 1977, Toulemon és Testa 2005, Philipov és Testa 2008, Spéder és Kapitány 2009, Regnier-Loilier és Vignoli 2011
- A gyermekvállalási szándék erőssége („mindenképpen szeretné”, vagy „ahogy adódik”)
 - Westoff és Ryder 1977, Schoen et al. 1999, Philipov és Testa 2007
- Partner szándékai
 - Thomson 1977, Schoen et al. 1999

- **Generation and Gender Survey (GGS)**
 - 5 ország adatai (Franciaország (FR), Németország (DE), Magyarország (HU), Bulgária (BU), Grúzia (GE),
 - Hazai adatgyűjtés: **Életünk fordulópontjai**
- Longitudinális adatok (1. és 2. hullám)
- Minta:
Akik az első hullám idején azt válaszolják, hogy három éven belül terveznek gyermeket
- Időszak:
1. hullám: a 2000-es évek elején, 2. hullám: 3 évvel az első hullámot követően

A teljes termékenységi arányszám (TTA) alakulása

Kérdések

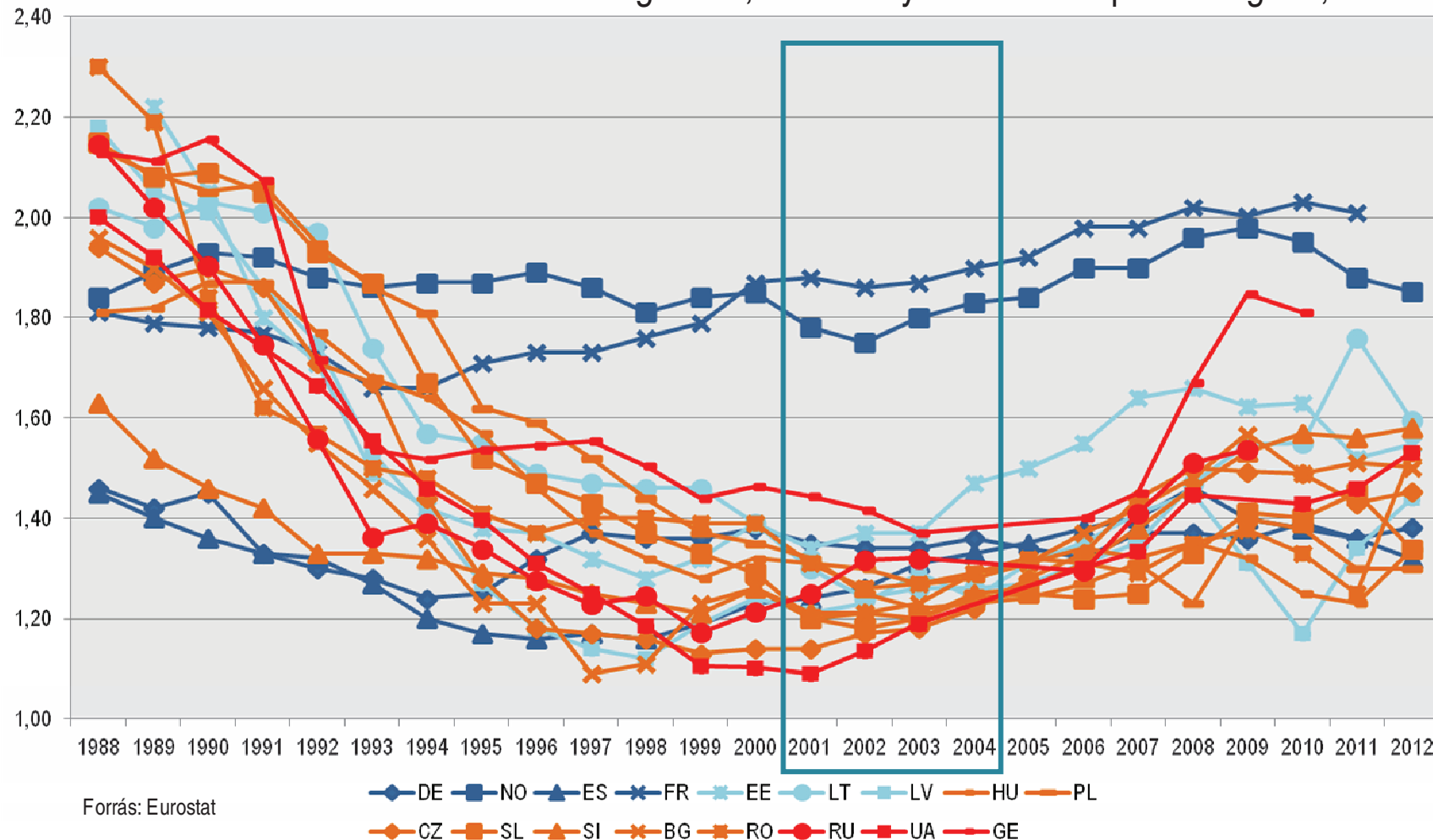
Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

Az EU-hoz csatlakozott volt szocialista országokban, és néhány további európai országban, 1988–2012

Az empirikus elemzés kérdései

Kérdések

Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

Kutatásaim alapkérdése:

→ Melyek a poszt-kommunista termékenységi átment (PCFD) alapvető hajtóerői?

Kutatási kérdés:

→ Vannak-e kelet-nyugati különbségek a termékenységi szándékok megvalósításnak „kockázataiban”?

Empirikus elemzés:

→ Milyen a szerepe a demográfiai és társadalomszerkezeti tényezőknek, illetve a makro-társadalmi tényezőknek a termékenységi szándékok realizálásában?

→ Van-e szerepe annak, hogy valaki poszt-kommunista országban él-e?

A 3 éven belül gyermekvállalási szándékaikat megvalósítók aránya, országok szerint (csak a partnerrel rendelkezők)

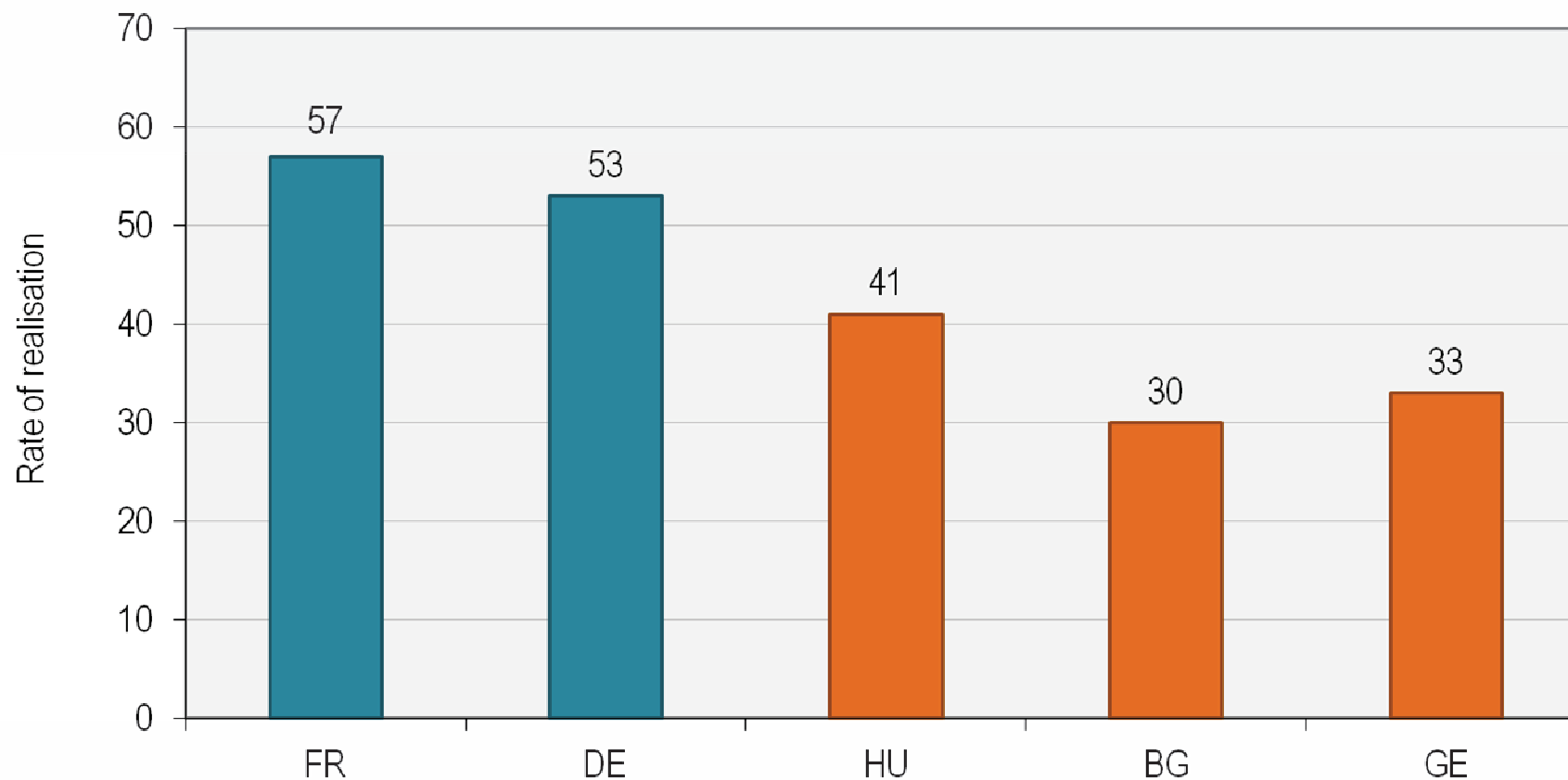
Kérdések

Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

Szándék - magatartás eltérések

Kérdések

Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

- Biológiai és érzelmi tényezők
- Mérési hibák
- Proceptív magatartás
- Életpálya események
 - Szétköltözés/válás
- Társadalmi tényezők
 - Paritás (gyermektelen, többgyermekes)
 - Párkapcsolat (élettársi kapcsolat)
 - Életkor (idősebb)
 - Normatív környezet (elvárások)
- Makro-társadalmi hatások
 - Periódusok
 - Kelet/nyugat

Többváltozós elemzés (logisztikus regresszió)

- **Országok szerinti** elemzés: vajon az egyes társadalmi és demográfiai tényezők az egyes országokban azonos módon hatnak-e?
- Ha azonosan/hasonlóan hatnak (amit várunk), → maradnak-e országok közötti különbségek, ha az összetételi hatásokat kontroláljuk →
- Vannak-e sajátos viselkedésű csoportok adott makro-környezetben
- **Együttes minta** elemzése
 - **Kelet-nyugat** hatás == van-e szerepe a poszt-kommunizmusnak?
 - Makró-társadalmi és társadalmi tényezők szerinti **kereszthatások**
== vannak-e csak bizonyos országokra (kelet) és bizonyos társadalmi csoportokra jellemző hatások?

Módszer, a modellben szereplő változók

Kérdések

Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

Módszer

- Logisztikus regresszió
- Országok szerinti és együttes adatok elemzése

Függő változó

- Születik-e gyermek, ha szándékoznak (ref=sikerül)

Független változók

- Nem
- Nő életkora (4 korcsoport)
- Paritás (Paritás 0, Paritás 1, Paritás 2+)
- Párkapcsolat (házasság, ÉT, LAT/nincsen/)
- A nő munkapiaci státusza (közösségi, magán, anyaság, nincs munka)
- Iskolai végzettség (alap, közép, felső)

Independent variables		France		Germany		Hungary		Bulgaria		Georgia		Pooled data	
	Categories	Sig.	Exp(B)	Sig.	Exp(B)	Sig.	Exp(B)	Sig.	Exp(B)	Sig.	Exp(B)	Sig.	Exp(B)
Sex of respondent	ref: Woman	.770	.951	.033	2.092	.091	.794	.082	.752	.624	.919	.182	.907
Age of women	ref: 18–24 years	.000		.479		.000		.000		.000		.000	
	25–28 years	.002	.473	.267	.552	.975	1.005	.690	.917	.165	1.349	.253	.895
	29–33 years	.587	.875	.569	.740	.060	1.407	.444	1.195	.000	2.526	.004	1.343
	34+ years	.000	2.929	.822	1.142	.000	3.642	.000	3.290	.000	6.700	.000	3.523
Partnership status	ref: Married	.000		.052		.000		.000		.056		.000	
	Cohabitation	.001	2.030	.856	1.081	.053	1.357	.417	1.200	.645	.918	.022	1.224
	Alone	.000	7.493	.022	3.453	.000	3.228	.000	3.719	.028	2.591	.000	3.768
Parity	ref: childless	.031		.070		.002		.064		.000		.000	
	1 child	.457	1.188	.095	.475	.078	1.399	.019	1.626	.508	1.173	.008	1.290
	2+ children	.010	2.190	.617	1.367	.000	2.554	.491	1.308	.000	2.765	.000	2.174
Education	ref: Tertiary	.393		.852		.044		.911		.702		.362	
	Low	.741	1.106	.604	.689	.058	1.632	.712	.898	.401	.755	.889	.982
	Secondary	.172	1.271	.957	1.020	.021	1.391	.982	.996	.702	.928	.222	1.103
Labor market position of women	ref: Emp. in public sec.	.069		.405		.003		.809		.243		.000	
	Emp. in private sec.	.169	.767	.537	.762	.164	1.298	.404	.830	.218	.563	.186	.876
	Parental leave ⁺	.018	.493	.090	.418	.051	.629	.750	.920	.052	.433	.000	.590
2014.01.20.	Other non-employed	.791	1.066	.619	.743	.560	1.130	.426	.837	.077	.462	.087	.828

Eredmények I.

A társadalmi tényezők szerepe

Kérdések

Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

Nagy az esélye a szándékok nem teljesülésének:

- „Idősek” (29+)
- Egyedül élők, látogató kapcsolatok, élettársi kapcsolat (FR, HU)
- Paritás 1 és paritás 2+
- Végzettség (nincsen hatás)
- Munkapiaci helyzet (köz- vs. magán hatástalan, de anyasági sikeresebb)

Többváltozós elemzés (logisztikus regresszió)

- **Országok szerinti** elemzés: vajon az egyes társadalmi és demográfiai tényezők az egyes országokban azonos módon hatnak-e?
 - (Tudatosan nem foglalkozunk azzal, hogy ki tudja nagyobb eséllyel realizálni a szándékát!)
- Mivel azonosan/hasonlóan hatnak
→ maradnak-e országok közötti különbségek, ha az összetételi hatásokat kontroláljuk?
- Vannak-e sajátos viselkedésű csoportok adott makro-környezetben?
- **Együttes minta** elemzése
 - **Kelet-nyugat** hatás
== van-e szerepe a poszt-kommunizmusnak?
 - Makró-társadalmi és társadalmi tényezők szerinti **interakciós hatások**
== vannak-e csak bizonyos országokra (kelet) és bizonyos társadalmi csoportokra jellemző hatások?

Kereszt (interakciós) hatások (makro- és mikro-szint)

Kérdések

Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

Fő hatások

- Ország-csoportok: **kelet/nyugat** (HU, GOR, BU, vs. FR, GER)
- **Szubjektív jövedelmi helyzet**
 - Alacsony (nagy nehézségek)
 - Közepes (nehézségek a kifizetésekkel)
 - Magas (nincsen probléma)
- **Normatív elvárás indexe** (FB kérdések segítségével: közeli ismerősök mennyire várják hogy gyermek szülessen, folytonos)

Interakciós hatások

- kelet/nyugat és szubjektív jövedelmi helyzet
 - Kelet & magas jövedelem
- kelet/nyugat és a normatív elvárás indexe

Eredmények II.

Makro- és mikrohatások együtt

Kérdések

Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

Független változók		Összesített minta, teljes modell	
Változók	Kategóriák	Sig.	Exp(B)
Kelet/Nyugat	ref: Nyugat	.000	2.431
Jövedelmi helyzet (szubjektív)	ref: magas	.471	
	alsó	.651	1.084
	középső	.221	1.222
Kelet/Nyugat * jövedelmi helyzet		.060	
Kelet & alsó jövedelmi helyzet		.021	1.614
Kelet & középső jövedelmi helyzet		.749	1.063
Normatív elvárás indexe		.038	1.043
Kelet & normatív elvárás indexe		.576	.987
Constant		.000	.309
Nagelkerke R2			.174

Eredmények II: Makro-társadalmi hatások

Kérdések

Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

Szignifikáns hatások:

- Ország-csoport (kelet – nyugat)
 - 2,43-szor nagyobb eséllyel „sikertelenek” a poszt-kommunista országokban
- Szubjektív jövedelmi helyzet
 - Főhatásként nem szignifikáns, de interakcióban igen
 - Alacsony jövedelmi helyzet és poszt-kommunista társadalmi környezet nagyobb kockázat a nem realizálásra (odds ratio: 1,61)
- Normatív elvárások indexe („kevesebb elvárás, több sikertelenség”)

Vissza az elméletekhez!

Kérdések

Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

- Társadalmi átmenet:
a társadalmi cselekvés („gyermekvállalási döntés”) olyan környezetben megy végbe, amely több dimenzióra bontható, és amelyek közötti **kapcsolat nem determinisztikus**, hanem **„laza”** (Merton cselekvéselmélete két dimenziót különböztet meg):
 - Attitűdök, értékek, célmeghatározás (kultúra) $\Leftarrow$ SDT: értékek terjedése (individualizálódás, etc.)
 - Intézmények, erőforrások (struktúra) $\Rightarrow$ formálja az egyéni cselekvés körülményit, lehetőségeit (opportunity structure)
- **Tézis : A struktúra és a kultúra (értékek) átalakulásának a sebessége eltér**
 - A gyermekvállaláshoz kötődő **értékek lassú átalakulása, „inerciája”** (Dahrendorf, Offe is!)
 - **Az intézmények, szervezetek gyors változása**
 - $\Rightarrow$ „SIKERTELENSÉG”, nem szándékolt cselekvés

KSH NÉPESSÉGTUDOMÁNYI
KUTATÓINTÉZET

„Üres az élete annak, akinek nincsen gyermeke.”

Kérdések

Előzmények

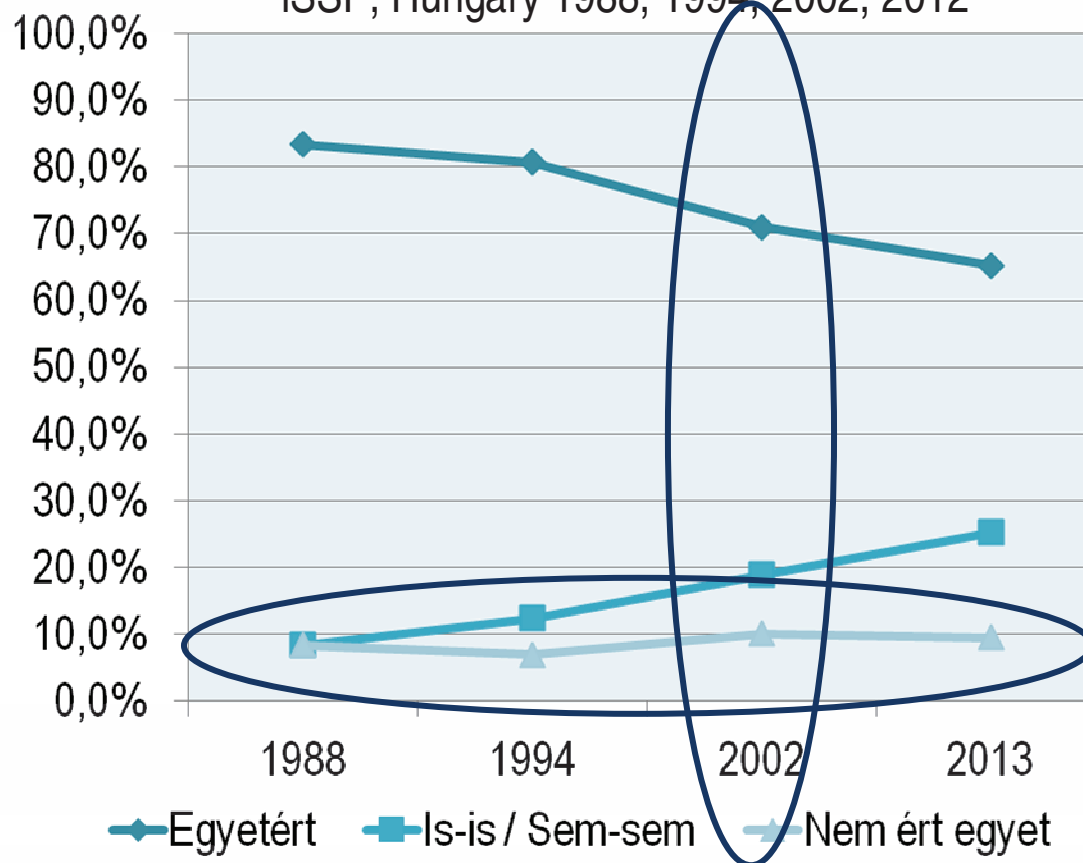
Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

„Üres az élete annak, akinek nincsen gyermeke.”

ISSP, Hungary 1988, 1994, 2002, 2012

„Üres az élete annak, akinek nincsen gyermeke.” (ISSP, 2002)

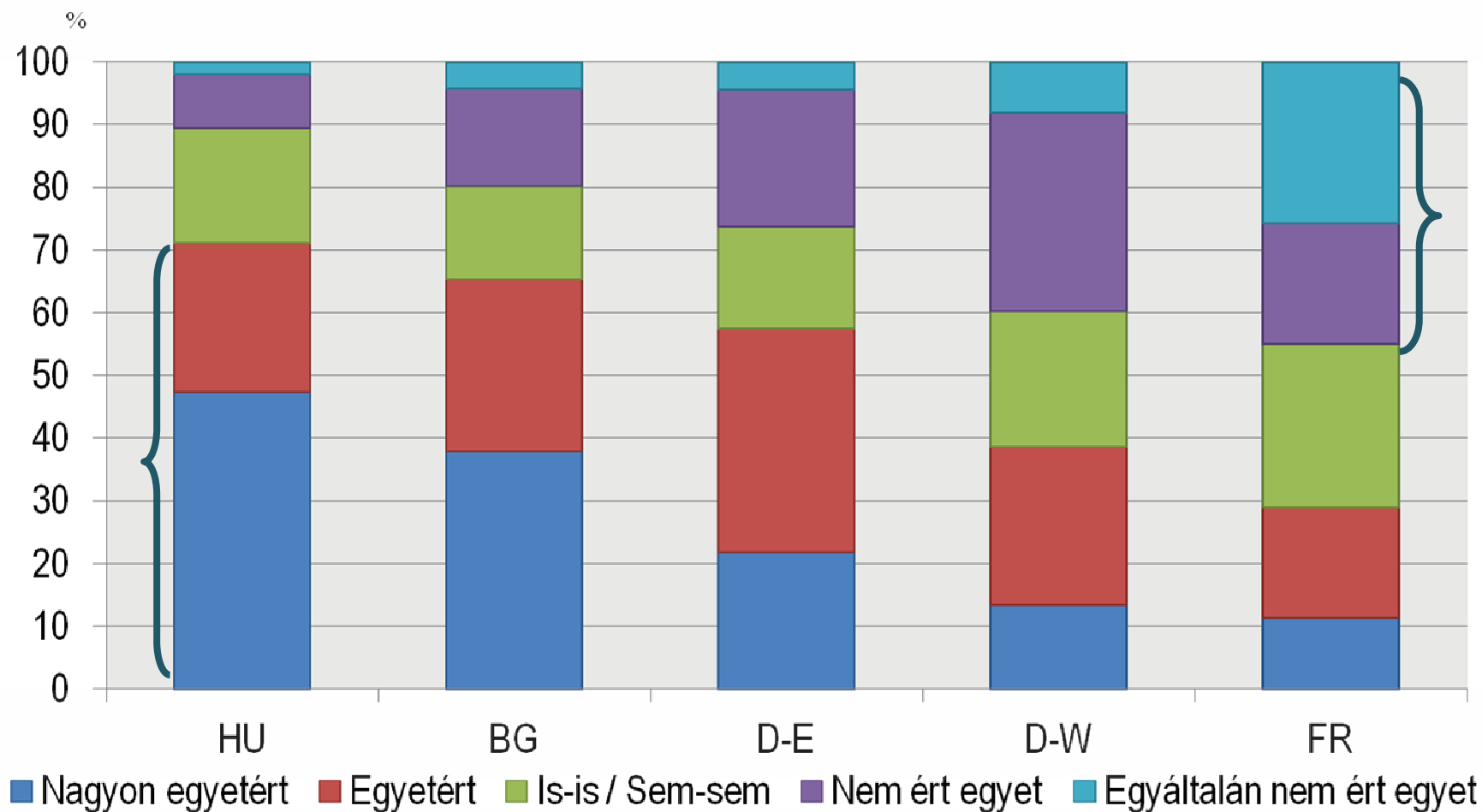
Kérdések

Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

A gyermekvállalás körülményit jelentő strukturális körülmények

- Gazdasági körülmények:

- Vállalatok/vállalkozások megszűnése és születése
- Munkapiaci dinamika
- Lakáspiaci változások

Jövedelmi dinamika/státuszváltások

- Társadalompolitika:

- Családpolitikai intézményrendszer változása

- Alkalmazkodás:

- A szándékok módosítása, revíziója
- Elegendő erőforrás: alkalmazkodás az új helyzethez

Vissza az elmélethez!

Kérdések

Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

- Társadalmi átmenet:
 - Intézmények, erőforrások (struktúra)
 - Attitűdök, értékek (kultúra)
- Tézis: A struktúra és a kultúra (értékek) **átalakulásának a sebessége eltér (=anómia)**
 - A gyermekvállaláshoz kötődő **értékek lassú átalakulása, „inerciája”** (Dahrendorf, Offe is!)
 - **Az intézmények, szervezetek gyors változása**
→ „Sikertelenség”, nem szándékolt cselekvés

- Szándékok megvalósításának esélye nő
(= több tervezett gyermek születik):
 - Az intézményrendszer **kiszámíthatósága nő**
 - A változás üteme megszokottá, bevetté válik
 - **De:** megváltozhatnak a szándékok is (csak a „körülményeket uralók” terveznek)

Következtetések

Kérdések

Előzmények

Adatok és módszerek

Eredmények

Tanulságok

ALACSONY
TERMÉKENYSÉG

TUDATOS
TERMÉKENYSÉGI
VISELKEDÉS
(HALASZTÁS)

NEM SZÁNDÉKOLT
MAGATARTÁS
(ALKALMAZKODÁS)

- Termékenység növekedése:
 - Szándékolt gyermekek megszületnek
 - Szándékok nem esnek vissza
 - Befejeződik a halasztás, mintaváltás

Köszönöm a figyelmet!

KSH NÉPESSÉGTUDOMÁNYI
KUTATÓINTÉZET